

‘... Jezus de enige betrouwbare man’ 1(1985)

Over een conferentie van zwarte feministische theologen in Zuid-Afrika

Sieth Delhaas

Wending, maart 1985

Inleiding

Acht maanden vasthoudend werken – christendom, kerk en totale samenleving diepgaand analyserend – hebben als resultaat, dat zwarte feministische theologen in Zuid-Afrika tot de conclusie zijn gekomen, dat elke bevrijdingsstrijd, die de onderdrukking van vrouwen niet serieus neemt, geen echt overtuigende revolutie kan zijn. Hieraan zullen vele zwarte vrouwen in ‘het land van de apartheid’ verregaande consequenties verbinden. Dit gaat in de eerste plaats om niet minder dan hun houding ten opzichte van de eigen mannen, in welke relatie zij zich daarmee ook verbonden weten.

Twee verschillende gevechten

Van 31 augustus tot 2 september 1984 zijn 70 vertegenwoordigsters, afgevaardigd door vele groepen uit het hele land, bijeen geweest op een conferentie over feministische theologie in Hammanskraal. De slotverklaring over deze oecumenische samenspraak constateert een viervoudige onderdrukking te weten naar ras, klasse, sekse en als vrouwen onderling, zowel personen als groepen. Daarom kunnen zwarte vrouwen zichzelf de meest onderdrukte groep onder de onderdrukten noemen. Op grond hiervan wordt de volgende opstelling voor de toekomst gekozen:

‘Niet uit het oog verliezend dat we deelnemen aan een omvattender strijd voor de bevrijding van ons volk, vinden we dat de vrouwenstrijd niet aan de nationale strijd ondergeschikt mag worden gemaakt. De twee verschillende gevechten moeten zij aan zij gestreden worden, in die zin dat als de bevrijding bereikt is, dat deze niet ten koste van de vrouwen gegaan moet zijn.

We wijzen hier met nadruk op, omdat we ons in een dubbelpositie bevinden, enerzijds met het oog op onze mannen, die onderdrukt en uitgebuit worden als wij, die anderzijds op hun beurt ons als vrouwen onderdrukken.’

Grondig werk

De conferentie was een vervolg op een, in december 1983 in Soweto gehouden, seminar. Vrouwen stelden toen al, dat hun eerste doel moest zijn: de meervoudige onderdrukking uit de weg te ruimen. Ook werd duidelijk hoe belangrijk het is dat vrouwen de bijbel gaan herlezen vanuit feministisch perspectief.

¹ De titeluitspraak is van Mercy Amba Oduyoye. Vertaling citaten: C.M. Eisberg

De tijd tussen de beide bijeenkomsten werd benut om in regionale groepen intensief over thema's als bijbelse hermeneutiek en vrouwenstrijd, cultuur, traditie, gewoonten en vrouwenonderdrukking en de vrouwenstrijd binnen de bredere strijd voor de bevrijding van Zuid-Afrika te spreken. Voorbereidingsmateriaal uit de verslagen van de voorbesprekingen werd samengesteld voor de conferentie in augustus en opnieuw toegestuurd naar die groepen, waaruit men afgevaardigden kon verwachten. Aan dit materiaal werden nog diverse artikelen en definities over basisbegrippen als theologie, contextuele- en bevrijdingstheologie, kenmerken van bevrijdingstheologie en feministische theologie toegevoegd en een toelichting waartoe de vrouwenbevrijdingsstrijd in feite oproept. Deze voorbereidingsmethode heeft velen in het land in staat gesteld mee te denken over de te behandelen problematiek en goed toegeruste vertegenwoordigsters voor de discussie in Hammanskraal bijeen te brengen.

Om een indruk te krijgen van de inhoud van het voorbereidingsmateriaal enkele citaten uit de stukken: in het kader van 'Vrouw en Bijbel' gebaseerd op een artikel van Mercy Amba Oduyoye, Universiteit van Abidan, Nigeria december 1981:

'Vanuit de Bijbel hebben we godsdienstige idealen en symbolen gekregen, die vertaald moeten worden naar ons dagelijks doen en laten. Dit houdt veel meer in dan gewoonweg in praktijk brengen wat je zegt te geloven; het gaat er ook om een bepaald godsdienstig ideaal in te brengen in de concrete situatie van een bepaalde vorm van samenleving.

Wat we hebben, zijn aan de ene kant godsdienstige idealen en symbolen, zoals naastenliefde, rechtvaardigheid, gelijkheid, vrede, vergeving, het Koninkrijk Gods. Aan de andere kant zijn gegeven de taaleigen, culturele vanzelfsprekendheden, vooroordelen, economische omstandigheden, en een aan plaats en tijd gebonden ideologie. Het is zaak om erachter te komen wat in oorlogsomstandigheden naastenliefde wil zeggen, of wat rechtvaardigheid betekent in een situatie waar racisme en uitbuiting de boventoon voeren, of vrede in tijden van onderdrukking, of gelijkheid binnen een totaal van machtsstructuren.

Om deze vragen op te lossen hebben we niet alleen een sterke overtuiging nodig en bergen oprechte goede wil; wat ook nodig is, is een zeker inzicht in wat er werkelijk aan de hand is in onze samenleving en in de mate waarin we bepaald zijn door de plaats die we in de samenleving en in de geschiedenis innemen. Zonder begrip of analyse hiervan zullen we blind zijn voor wat onze godsdienstige idealen in de praktijk betekenen, en zal er een onbedoelde tegenspraak zijn tussen ons theoretisch geloven en ons dagelijks handelen.'

En een citaat over Jezus en de verhouding tussen mannen en vrouwen:

'Dit alles in aanmerking genomen, begint Jezus zich af te tekenen als een heel bijzondere persoonlijkheid, en een levend symbool van wat gelijkheid betekent als het gaat om de verhouding tussen mannen en vrouwen.

Jezus heeft geleefd in een samenleving waarin sprake was van ernstige onderdrukking van de vrouw. Ze maakte geen kans op welke verantwoordelijke positie dan ook, behalve die van het moederschap. Er was geen kwestie van enige vorming, zelfs niet op het punt van godsdienst. Vrouwen konden geen volgeling zijn van een rabbi of geestelijk leraar. Er waren geen vrouwelijke schriftgeleerden of farizeeën. Het was zelfs zo dat bij de geboorte van een zoon de ouders werden gelukgewenst, en dat men

uiting gaf aan medeleven en leedwezen als het om een dochter ging. Jezus stelde zich boven dit sociaal en cultureel bepaalde patroon. Hij weerlegde het en verhief zich erboven. Tegenover mannen en vrouwen was hij precies dezelfde. In de maatschappij van die dagen werd dat beschouwd als afwijkend en schandelijk gedrag. Al met al is dit het duidelijkste blijk van Jezus' houding tegenover vrouwen, dat hem herhaaldelijk werd verweten dat hij omging met hoeren, en vrouwen toestond als zijn volgelingen aan zijn voeten te zitten in plaats van dat hij ze naar haar werk in de keuken verwees.'

De taal van de kerk en het godsbeeld werden onder de loupe genomen:

'De taal die de Kerk gebruikt is ook een zaak die vrouwen ter harte gaat. Ze is een afspiegeling van de overheersende rol van de man, en ondersteunt het denkbeeld dat vrouwen hun minderen zijn. Al wat door de Kerk op schrift gesteld is, is gericht tot mannen en handelt over hen en hun taken, waardoor vrouwen al gauw op het tweede plan komen. Als er 'mensen' i.p.v. 'mannen' zou komen te staan, 'vrienden' i.p.v. 'broeders', en andere woorden door niet seksistisch gekleurde vervangen werden, zou dat een oplossing voor dit probleem zijn. Het meest problematische punt in het kerkelijk taalgebruik is het feit dat God met 'hij' aangeduid wordt. Waar het zo is dat Jezus een man was en dus 'hij', kan dat van God niet hetzelfde gezegd worden. Precies zoals het mannen zou neerhalen als God 'zij' genoemd werd, zo ontmenselijkt het vrouwen als God 'hij' is en daarmee de structurele onderdrukking van de vrouwen gerechtvaardigd wordt. God is tegelijk Vader en Moeder, vrouwelijk en mannelijk. God is alomvattend, en dat moet ook tot uitdrukking komen in zowel de taal van de liturgie als die in kerkelijke geschriften.

Het is bekend, dat in de bijbel niemand naar het beeld van de vrouw getekend is. Het enige waarmee we vertrouwd zijn is misschien het beeld van de ondergeschikte. Het is van belang te constateren, dat in de bijbel de verschijningsvorm van de vrouw tweërlei is: we zien zowel het motief van ondergeschiktheid als dat van bevrijding. Zo moet de bijbel gezien worden als een verslag van een strijd tussen goed en kwaad. Het is een strijd tussen de God van onderdrukking en de God van bevrijding. Het is een strijd van krachten van duisternis en Jahweh. Dus hangt het van ons af of we willen afstemmen op de lijn van Jahweh of die van de God van onderdrukking. Want de God van de verdrukten, de God van bevrijding kiest hen, die voor Haar/Hem kiezen'.

Onbeweeglijke grootheden

Meer materiaal van theologische herkomst was verkrijgbaar op het Institute for Contextual Theology te Braamfontein, onder wiens verantwoordelijkheid de conferentie werd gehouden. Niet alleen vanuit een godsdienstige invalshoek werd er gewerkt. De ervaring heeft immers geleerd, dat door de hele geschiedenis vrouwenonderdrukking en -- discriminatie ononderbroken doorgaat onder het voorwendsel van volkstraditie, gewoonten, cultuur en kerktraditie.

Gevraagd word aan do voorbereidingsgroepen: reconstrueer de 'ideale' familiebanden en relaties tussen vrouwen en mannen tijdens bet patriarchaat; onderzoek oude wetten van bet

gewoonterecht; bekijk de wetten die vrouwen als ondergeschikt aan de man bestempelen zoals de huwelijks-, belasting- en arbeidswetten; ontwikkel ook een programma om hierin verandering te brengen. Analyseer de diverse lagen van economische uitbuiting: overwerk, dubbele werkbelasting, ongelijk loon, verschil in salaris. Kijk op het kerkelijk erf waar vrouwen worden gediscrimineerd. Kijk waar de culturele wortels liggen die de basis hiervan vormen en ontwikkel een programma om deze misstanden te veranderen. Kijk waar de seksistische discriminatie zit in het onderwijssysteem.

Vervolgens werden de heilige huisjes van cultuur, tradities en gewoonten doorzocht en zo nodig omlaag gehaald want: zij mogen niet mensen blijven overheersen als onbeweeglijke grootheden, maar moeten dynamisch zijn, per definitie 'oud', maar tegelijkertijd altijd weer nieuw als ze bevrijdend willen werken. Ze moeten zich steeds vernieuwen. Ze moeten in elke nieuwe generatie altijd opnieuw tot leven komen om gevolgd en toegepast te worden op een nieuwe en eigen wijze. Ze moeten creatief zijn, altijd oorspronkelijk en altijd bereid nieuwe horizons te openen op een 'oude reis'.

Traditie en kolonisatie

Dat Afrikaanse traditie en Westerse kolonisatie alles met elkaar te maken hebben en wat de vrouw in dat verband te doen staat lezen we in het volgende citaat:

'Doordat het koloniaal systeem de traditionele manier van leven van de Afrikanen afbrak, zijn in Zuid-Afrika spanningen teweeggebracht. Dit was de aanzet tot de huidige situatie van instabiliteit en onzekerheid.

Op dezelfde wijze is het huidige koloniaal bewind (het minderheidsregiem in Zuid-Afrika wordt gevormd door nazaten van degenen door wie dit deel van het Afrikaans continent gekoloniseerd werd) te allen tijde genegen om zijn subjecten van hun cultuur te beroven als dat in zijn belang is; en evenzo is het maar al te bereid om oude traditioneel bepaalde situaties in een stam tot proporties van buitengewoon belang op te blazen als dat zo uitkomt om de gezagsverhoudingen te handhaven.

Met de culturele arrogantie van de kolonisators voor ogen, en de subtiële manier waarop het oude stamleven gebruikt wordt om onderdrukking en uitbuiting van de oorspronkelijke bewoners te laten voortduren, is het onze taak om waakzamer te zijn dan tevoren.

Tegelijkertijd moeten we, in onze strijd voor de vrouw, onderkennen wat in het huidige, cultureel gelaagde systeem goed is, en alles verwerpen wat samenhangt met onderdrukking en uitbuiting, en bedoeld is om het machtsevenwicht vast te houden, en daarmee de status quo.'

Feit is, dat de geschiedenis van de bevrijdingsstrijd duidelijk heeft gemaakt, dat het punt van het vrouwenrecht pas sinds heel kort, sinds de strijd is verhevigd, serieus wordt genomen. Die constatering roept wel enkele vragen op te weten: zal de vrouwenstrijd tegen de onderdrukking door mannen de gezamenlijke strijd tegen de blanke onderdrukkers ondermijnen en is het mogelijk één vorm van onderdrukking te onderkennen zonder de ander te zien?

Tenslotte werden alle conferentiegangers opgeroepen alles, gedachten en strijdmethodes te integreren in de ‘algemene’ strijd voor de bevrijding van de hele mensheid, zelfs van de totale schepping. Want de bijeenkomst wilde niet minder dan de ‘breedte, lengte en diepte meten van de inperkende structuren.’

Bijdragen vanuit de theologische, historische en maatschappelijke disciplines kwamen van Mrs. Sally Motlana, Mrs. Bernadette Mosala, Sister M. Bernhard, Mrs. Cathy P. Makhene en Rev. Roxanne Jordan, die zegt: wij moeten onszelf tot gespreksthema maken; de bevrijding van vrouwen en de algemene bevrijdingsstrijd als even belangrijke elementen.

De conferentiegangers vonden het noodzakelijk nog een extra kritisch geluid in de richting van de Zwarte Theologie te laten horen in de vorm van een resolutie:

‘Wij, deelnemers aan de Vrouwenconferentie van het ICT erkennen de rol die de Zwarte Theologie kan spelen binnen de bevrijdingsstrijd in Zuid-Afrika. Het vervult ons echter met zorg dat vrouwen niet al bij de eerste aanzet tot dit programma betrokken werden, in weerwil van het feit, dat we zeker wel vrouwelijke theologen in het land hebben die in die bevrijdingsstrijd verwickeld zijn. Voor zover ons bekend is, zijn onderwerpen van specifiek belang voor vrouwen op die conferenties voor Zwarte Theologie niet ter sprake gebracht.

Wij geloven, dat Zwarte Theologie als bevrijdingsbeweging niet kan bestaan als daarin niet alle theologen opgenomen zijn die streven naar een niet-seksistisch; niet-racistisch, democratisch Zuid-Afrika.’

Helaas heb ik (s.d.), omdat het verslag van de conferentie niet eerder in Nederland was, geen commentaar kunnen krijgen van één van de hier verblijvende zwarte vrouwen uit Zuid-Afrika, omdat zij, voor zover ik heb kunnen nagaan, nog geen kennis hebben kunnen nemen van het verslag.